

Ольга ЛИТВИНЕНКО

доцент кафедри організації досудового розслідування факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

ЩОДО ПИТАННЯ ДОПИТУ ДИТИНИ ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Насильство стосовно дітей є проблемою як національного масштабу, так і всього світу. Зростання випадків насильства щодо дітей відображає загальне збільшення насильства в суспільстві: кримінальних правопорушень, трагічних інцидентів з летальним наслідком, суїцидів тощо. Тому одним із ключових завдань соціальної політики України є боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, свободи та гідності особистості, зокрема, в сфері захисту прав дітей.

Жорстоке поводження щодо дитини має згубні наслідки для її психічного та фізичного розвитку. Втім, у слідчого як процесуальної фігури немає ані завдання, ані повноважень виносити експертний висновок щодо психологічного стану дитини, яка зазнала насильства. Водночас необхідно мати уявлення про ті наочні та поведінкові ознаки (індикатори), за якими можна розпізнати постраждалу від насильства дитину в ході спілкування з нею та визначити, яких саме форм жорстокого поводження вона зазнала[1, с.25]. Тим паче слідчий, здійснюючи досудове розслідування зобов'язаний допитати дитину, яка постраждала від домашнього насильства.

Опитування (допит) дитини-постраждалого від домашнього насильства відбувається відповідно до положень нормативно-правових актів, які врегульовують процесуальну діяльність слідчих, дізнавачів, прокурорів. При цьому необхідно звертати увагу на вік дитини, особливості його розвитку, поведінки, психічного стану тощо.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України передбачено такі основні вимоги до проведення *допиту* малолітньої або неповнолітньої особи:

- проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.
- не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.
- Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.
- До початку допиту особам, законному представникові, педагогові, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.
- До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі.
- У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника. Зазначена норма є вважливою, оскільки завжди мають враховуватись інтереси неповнолітнього у тому чи іншому статусі.

Якщо говорити про комунікацію з дитиною, яка постраждала від домашнього насильства, то потрібно враховувати час від моменту вчинення насильства, і рекомендовано проводити допит в межах двох місяців. В комунікації з дитиною дуже важливо усвідомлювати особливості дитини, і дитина повинна відчувати себе в безпеці. А безпека для дитини це безпечне

місце і безпечний дорослий поряд. Безпечним варто вважати здійснення допитів за методикою «Зелена кімната». «Зелена кімната» – це спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом.

Допит дитини, яка постраждала від домашнього насильства має бути ретельно спланований. На наш погляд, підготовка до такого допиту полягає у:

1. Визначенні психологічного стану дитини (зазвичай, такий стан визначається одразу, на місці події, із використанням певних індикаторів визначення стану дитини). Тому з моменту виявлення дитини-постраждалої від домашнього насильства до моменту здійснення допиту має пройти певний проміжок часу, достатній для того, щоб дитина могла давати показання.
2. Визначенні кола присутніх осіб під час слідчої (розшукової) дії за участі дитини. Перелік осіб, які в обов'язковому порядку мають бути присутніми під час допиту описано у Кримінальному процесуальному кодексі України, Серед них мають бути законні представники, психолог чи педагог, а за необхідності - лікар.

Участь педагога, психолога та за потреби лікаря покликана забезпечити, щоб діти під час кримінальних проваджень, а особливо під час надання ними свідчень та заяв, почувалися у безпеці та мали необхідну підтримку. Так само участь зазначених фахівців у кримінальних провадженнях за участю дитини є необхідною та важливою підтримкою для поліцейських, суддів, адвокатів та прокурорів, які не володіють спеціальними знаннями у галузі дитячої психології або медицини (у випадках, де це необхідно), під час здійснення оцінювання показів дитини, визначення найкращих інтересів дитини та можливих шкідливих наслідків для неї під час ухвалення рішень, що прямо або опосередковано стосуються благополуччя дитини зараз або у майбутньому [2].

Щодо законних представників, то варто враховувати думку дитини стосовно тієї особи, з якою їй було б комфортно знаходитись у правоохоронних органах, кому вона зможе довіритись тощо. Слідчим, прокурорам під час

проведення допиту варто звернути увагу на поведінку законного представника. Якщо дорослі свідомо спонукають дитину не надавати свідчень або викривляти деталі події, що з нею трапилась, такий психологічний вплив має чітку мету і зветься *прямим* [3].

Вважаємо, що обираючи між педагогом та психологом, все ж таки варто обрати останнього, оскільки між педагогом та дитиною не завжди можуть бути дружні стосунки, особливо, якщо це педагог зі школи. Залучення такого учасника кримінального процесу іноді може спричинити не лише психологічний дискомфорт дитині під час проведення слідчих (розшукових) дій, а й у подальшому під час навчання у тій же школі, де працює цей педагог.

Відповідно до чого присутність особи, з якою дитині не комфортна або з якою вона не має дружніх стосунків може негативно сказатись на установленні психологічного контакту та отриманні подальших показань. Переконані, що саме психолог допоможе встановити психологічний контакт з дитиною та підготувати її для спілкування, не спричиняючи дитині психологічного дискомфорту.

До кримінальних проваджень за участю неповнолітніх залучаються психологи, данні про яких містяться у Реєстрі психологів. Залучення психолога, який спеціально підготовлений та готовий залучатися до роботи з дитиною певного віку та певної категорії в межах кримінального провадження, дозволить уникнути повторної травматизації дитини в ході процесуальних дій, захистити її права, забезпечити найкращі інтереси, а також сприятиме застосуванню підходів правосуддя, дружнього до дитини, на національному рівні [3].

Залучення психолога до кримінальних проваджень за участю дітей дозволяє мінімізувати травмувальний вплив на дитину процесу розслідування,

Застосувавши ті чи ті методики й психологічні прийоми, психолог допомагає отримати від дитини повну й достовірну інформацію щодо визначених сторонами обвинувачення й захисту (за наявності) та іншими

учасниками цієї слідчої (розшукової) дії обставин, які підлягають з'ясуванню, необхідних деталей, конкретних запитань [2].

3. Визначенні місця проведення допиту. Допит неповнолітнього у статусі потерпілого, свідка чи то підозрюваного потрібно здійснювати у «Зеленій кімнаті» чи Центрі «Барнахус». Якщо ж говорити про дитину потерпілого чи свідка домашнього насильства, то допит може проводитись у іншому більш комфортному для дитини місці (Стандарт 41). Дитина може відтворити обставини подій, що з нею сталися, лише за умов безпеки та захищеності незалежно від її процесуального статусу (потерпіла, свідок, підозрювана) [3].

4. Вибору переліку питань, необхідних під час допиту такої дитини. Перед допитом слідчий, разом із психологом, має скласти ряд питань, які необхідно в'яснити у дитини. Участь психолога у плануванні допиту чи іншої слідчої (розшукової) дії є вкрай необхідною, оскільки саме він може правильно сформулювати запитання слідчого, враховуючи вікові та психічні особливості дитини.

5. Визначенні процедури здійснення допиту. Результат допиту буде залежати від вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини та ступеню впливу на дитину травмувальних обставин, які з нею сталися; від умов, за яких проводиться допит; від психоемоційного стану осіб, які перебувають з дитиною або супроводжують її; та від рівня підготовки до допиту усіх його учасників[3]. Тому, для вдалого та якісного проведення допиту дитини, яка опинилась у ситуації домашнього насильства потрібно:

– Налагодити контакт із законними представниками чи особами, які їх замінюють, на предмет встановлення інформації про психологічний стан дитини та комфортне для дитини місце проведення допиту.

Стан дитини залежить від стану близьких для неї людей та від їх обізнаності в тому, що відбуватиметься під час допиту / опитування, тому перед його початком психолог надає батькам необхідну інформацію про те, що буде відбуватись, мету проведення певної слідчої (розшукової) дії, хто її буде

проводити, роль батьків (наприклад, до допиту / опитування – підтримувати дитину,

– Перед безпосереднім проведенням допиту необхідно роз'яснити неповнолітньому про те, що буде відбуватись та яка роль дитини у цьому процесі. Роз'яснення має відбуватись зрозумілою для дитини мовою, де, що, з ким, навіщо й яким чином відбуватиметься[3].

– Роз'яснити, що розмова буде фіксуватись під відеозапис задля того, щоб мінімізувати повторні опитування у подальшому.

6. Безпосереднє проведення допиту. Під час допиту дитини-постраждалої від домашнього насильства слідчому доречно використовувати модель «Барнахус». За цією моделлю працює багатопрофільна міжвідомча команда, до якої входять представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники і працівники сфери захисту психічного здоров'я. Під час допиту дитини запитання можливо ставити через психолога із використанням аудіоапаратури через навушник або планшет, адаптуючи запитання відповідно до віку, рівня розуміння та розвитку дитини[2].

7. Після допиту. За результатами допиту слідчий складає протокол, з яким ознайомлюються усі присутні та ставлять свої підписи. Якщо допит фіксувався за допомогою технічних засобів, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього(ч.2 ст.104 КПК України [5]).

Після допиту позитивною може бути практика, коли психолог за результатами спілкування з дитиною складає свій висновок, у якому зазначає, чи говорить дитина правду, чи, можливо, її свідчення є проявом фантазії або наслідком навіювання з боку сторонніх осіб. Безумовно, на деякі запитання додатково дадуть відповіді призначені судові експертизи, але варто мати на

увазі, що їх проведення та підготовка відповідних висновків, як правило, потребує часу [2].

Наприкінці слід поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно необтяжливі теми, щоб знизити в неї рівень напруги. Заключна фаза є важливою для захисту психіки дитини, тому на цьому етапі треба перейти зі спогадів про подію до повсякденного життя, наприклад: «Що ти будеш робити зараз? Куди підеш? Чим будеш займатись?» [6].

Допит дитини, яка постраждала від домашнього насильства має відбуватись із усіма міжнародними та національними стандартами, адже діти є вразливим учасниками кримінального процесу, через що, неналежна поведінка може спричинити ще більш тяжкі наслідки ніж те правопорушення від якого дитина постраждала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пурас Д. та ін. За заг. ред. Т. Цюман. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство. Проект Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», 2015. с. 63
2. Модель «Барнахус»: загальна характеристика і впровадження в Україні. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNAHUS_web_2.pdf (дата звернення: 17.03.2024)
3. Про Реєстр психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги. URL: <https://psychologist.legalaid.gov.ua/pro-reiestr> (дата звернення: 17.03.2024)
4. Інформаційна платформа для психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю дітей. (дата звернення: 17.03.2024)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>https://psychologist.legalaid.gov.ua/pidgotovka_batkiv (дата звернення 02.02.2024)

6. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48с. URL: https://drive.google.com/file/d/19rmVAfM6oFEGK3_DgDibxNIxaieFsuxD/view (дата звернення 08.04.2024).

Юрій ЄЛАЄВ

викладач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1
Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ТА В КАСАЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ

Одним із вузькоспеціалізованих питань у царині кримінального процесу є питання про особливості дотримання кримінально-процесуальних строків під час представництва інтересів потерпілого від злочину домашнє насильство (стаття 126-1 Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України) в судових провадженнях з перегляду судових рішень, передусім, у випадках апеляційного провадження та касаційного провадження. У зв'язку з цим, звертаємо увагу на те, що у даних тезах вказується дефініція – злочин, оскільки, згідно норм статті 12 КК України, суспільно небезпечне діяння у вигляді домашнього насильства, відноситься до категорії: злочин (частина 1 статті 12 КК України), як окремого класу кримінальних правопорушень, вид злочину: нетяжкий злочин (частина 4 статті 12 КК України).

У зв'язку з цим, необхідно зазначити про наявність певних особливостей представництва інтересів потерпілого від злочину домашнє насильство (стаття 126-1 КК України) під час апеляційного провадження у кримінальному процесі.

Так, у випадку подання апеляційної скарги на вирок суду першої інстанції стороною захисту (наприклад, обвинуваченим, захисником обвинуваченого) представник потерпілого має юридичну можливість подати